

VÝBOR PRO DĚJINY NÁRODNĚ OSVOBOZENECKÉHO BOJE

Miloslav Moulis (Praha)

V roce 1960 uplynulo již 15 let od konce druhé světové války a obnovení Československé republiky. Rozsáhlé oficiální oslavy nemohly zakrýt skutečnost, že k vážnému, komplexnímu a vědeckému zpracování historie 1938-1945 nebylo u nás dosud přikročeno. To ale neznamenalo, že by řada mladších historiků se tímto tak závažným tématem nezabývala. Začátek 60. let přinesl i u nás „tání“, zmírnění dogmatického režimu a konečně se otevřely nové možnosti při badatelské i publicistické práci na úseku naší historiografie.

Koncem 50. let naši historici navázali první mezinárodní styky, které vyvrcholily přípravami k I. mezinárodnímu kongresu historiků odboje v Lutychu v Belgii. Ale nakonec ani Československo, ani jiné socialistické státy se tohoto zasedání nemohly zúčastnit. Československá historická věda se zapojila až do příprav II. kongresu historiků odboje, jenž se konal v r. 1961 v Miláně. V naší delegaci byli vědečtí pracovníci Šnejdárek, Křen, Kural a další. Průběh milánského sjezdu však ukázal vážné mezery a nedostatky v práci našich historiků na tomto úseku.

Soustavná činnost byla nakonec soustředěna ve Výboru pro dějiny protifašistického odboje, do jehož čela byl postaven prof. Kladiva. Ve Výboru se soustředili historici z hlavních vědeckých pracovišť: z Vojenského historického ústavu O. Janeček a V. Kural, z Historického ústavu ČSAV prof. Šnejdárek a J. Doležal, z Vysoké školy stranické J. Křen a F. Janáček. Postupně se zapojili i historici ze Slovenska J. Šolc, L. Lipták a A. Štvrtecká.

Pamětníci vzpomínají, že první velká zásadní diskuse se konala na chatě J. Křena na Sázavě v roce 1962. Kromě Jana Křena se jí zúčastnili Oldřich Janeček, Václav Kural, František Janáček, Karel Bartošek, Antonín Benčík, Bohumil Pekárek a Jiří Doležal. Závěr byl tento: přikročit k sepsání podrobných dějin čs. odboje za druhé světové války, na němž by se podíleli všichni čs. historici s širokým okruhem regionálních pracovníků. Ještě téhož roku, 17. prosince 1962, bylo rozhodnuto ve Výboru sepsat dějiny osvobozenického boje ve formě tří dílů - Trilogie. V čele zpracovatelského kolektivu byli historici J. Křen, O. Janeček a J.

voťný. Zároveň byla již stanovena zodpovědnost za zpracování jednotlivých děl a ještě do konce roku se konal celostátní aktivní spolupracovníků. Díl I. Křen, Štvrtecká, díl II. Bareš, Doležal, Krajčák, Pekárek, díl III. Bartošek, Kural, Benčík.

Od samého začátku byl kladen důraz na sladění výzkumu i zpracování s mezinárodní spoluprací. V roce 1963 se Jan Křen k této problematice vyjádřil slovy: „Protifašistický odboj představuje mezinárodní celistvou problematiku, jejíž zkoumání v měřítku národním je naprosto nemožné bez nadnárodní, aspoň evropské komparace...“

Už při přípravě naší účasti na II. kongresu v Miláně došlo ke střetnutí historiků soustředěných kolem Výboru s dr. Václavem Králem. Na čs. vystoupení v Miláně byly podány dva návrhy: první zpracovali Křen, Pekárek a Doležal. Druhý V. Král. Králův návrh byl zamítnut a od té doby vzniklo napětí a stále se stupňovala závist, která nakonec přerostla v nenávist V. Krále proti mladé frontě historiků „odboje“.

Vystoupení čs. delegace na kongresu v Miláně bylo úspěšné. Delegaci vedl J. Křen a jejími členy byli Kural, Janeček, Benčík, Jar. Šolc, Graca, Kropilák a Konopka. Velmi podnětná byla výměna referátů s Italy a Francouzi a spolupráce s Boltinem (SSSR) a Okeskim (Polsko).

Vítaným oceněním čs. historiků bylo, že bylo rozhodnuto, aby se další mezinárodní kongres konal v Československu. Vzhledem k tomu, že ústřední výbor KSČ se obával přítomnosti velkého počtu historiků z celé Evropy v Praze, bylo rozhodnuto III. mezinárodní kongres dějin evropského odboje svolat na dny 2. - 4. září 1963 do Karlových Varů. Velkou prací při přípravě i během kongresu vykonal jeho generální tajemník dr. Antonín Šnejdárk. (Po roce 1968 odešel do exilu.) Účast byla mimořádná, přes 250 zahraničních účastníků, z toho polovina z kapitalistických zemí, takřka trojnásobná ve srovnání s Milánem.

Vlastní kongresová jednání probíhala ve třech sekcích, což bylo v organizaci setkání něco nového. Základem byly předem připravené národní referáty v počtu 41. Tímto způsobem byl shromážděn nebyvalý a neobyčejně cenný faktografický materiál.

První sekce pojednávala o politických stránkách nacistické okupace a poroby Evropy v druhé světové válce. Problematika v této sekci byla velmi rozsáhlá od kolaborantských vlád, vývoje nacistické správy k plánům nacistické germanizační politiky, otázkám cílů hitlerovského režimu v jednotlivých zemích a samozřejmě otázkám vývoje hnutí odporu v jednotlivých zemích. Práce v I. sekci se zúčastnilo asi 300 účastníků kongresu.

Práce v druhé sekci, ekonomické, se zúčastnilo asi 60 delegátů. Jednání v třetí sekci bylo přítomno 250 delegátů, kteří projednávali otázky nacistického teroru. Mezi 14 referáty byl i morálně kladně hodnocen čs. příspěvek, připravený J. Doležalem, V. Kuralem a dalšími na téma *Nacistický teror a národní osvobozenecý boj čs. lidu*. Tento referát svým zaměřením, šíří problémů a velkým počtem faktů ovlivňoval výrazně nejen další jednání sjezdu, ale i další bádání a práci čs. Výboru pro dějiny národní osvobozenecýho boje. Obsáhlý úvod referátu byl zároveň hlubokým zamyšlením nad postavením čs. lidu a formami teroru i obrany proti nim i o mezinárodním zasazení boje čs. lidu.

Účastníci karlovarského kongresu dodnes vzpomínají na mimořádně přátelskou a kolegiální atmosféru kongresu, kde po celodenní vážné práci se účastníci večer sesedli kolem táboráku při hudbě a zpěvu písní mnoha evropských národů.

Zvláštní zdůraznění si vyžádala spolupráce s předními francouzskými a italskými delegáty A. Michelem a senátorem Parrim.

Po karlovarském sjezdu se práce Výboru rozběhla do nebývalého rozsahu. Jeho členové došli brzy k závěru, že ani dokumentární, vzpomínkové a beletristické práce, které dosud vyšly, nemohou v celé šíři a hloubce ukázat celý historický obraz let 1938-1945. Pro práci na *Trilogii* se podařilo zainteresovat kromě vlastního dvanáctičlenného kolektivu dalších 117 autorů, kteří zpracovávali 106 dílčích témat. V naší historiografii to byl zcela nebývalý počet spolupracovníků ke splnění jednoho úkolu.

Na přípravě třísvazkových dějin se podílely významnou měrou všechny kraje, v nichž 119 autorů pracovalo na 136 regionálních tématech, jež měla vzhledem ke složitosti ilegální odbojové práce pro historii tohoto období zvláště velký význam.

Jinou součástí přípravy byly četné vědecké diskuse v širším či užším kruhu historiků a dalších odborníků. Součástí přípravných prací byl i rozsáhlý archivní průzkum doma i v zahraničí. Jen v archivech NDR bylo získáno 17. 000 mikrosnímků, v souvislosti s naším národně osvobozenecým bojem byl proveden výzkum archivů také v Bulharsku, Maďarsku a v Sovětském svazu.

Přípravných prací se zúčastnili ve velkém počtu i přímí účastníci odboje, členové Svazu protifašistických bojovníků (SPB), a zejména členové historicko-dokumentačních komisí SPB v krajích i okresech. Jen v krajích bylo do přípravných prací zapojeno přes 300 dobrovolných pracovníků, bývalých účastníků odboje, archivářů, učitelů dějepisu a pracovníků muzeí. Členové

SPB se dále podíleli na sepisování vzpomínek, jichž už v roce 1964 bylo shromážděno přes tři tisíce. Jiným úsekem přípravných prací bylo zpracování podrobné chronologie, všech projevu odporu, zatýkaní, sabotáží atd.

Rok 1963 přinesl ještě jednu událost v práci Výboru: začal vycházet cyklostylovaný časopis *Odboj a revoluce*. Redakční radu řídil J. Doležal a jejími členy byli F. Beer, V. Berdych, T. Brod, A. Grobelný, A. Hájková, L. Klimešová, V. Kural, J. Macek, J. Pavlík, Z. Stěpánek a A. Smutný, vykonnou redaktorkou byla D. Weissová. Časopis po celou dobu své existence pravidelně a podrobně referoval o práci Výboru, jeho předsednictva a o plenárních zasedáních, o přípravě a stavu práce na *Trilogii*, o velkých diskusích, jako byly besedy o komunistickém a nekomunistickém odboji. Byly to první pokusy o rehabilitaci nekomunistického odboje. Každé číslo v rozsahu až 230 stran mělo bohatý obsah: dva až tři zásadní články k historii odboje, zprávu o zahraničních stycích. Některá čísla byla monotematická (Slovensko, pohraničí, Podkarpatská Rus, kultura atd.). Mnohá čísla byla doplněna o rozsáhlou přílohu, např. o soupis článků v čs. novinách a časopisech o odboji, bibliografii k druhé světové válce atd., ilegální tisk. Kromě první řady *Odboj a revoluce - Zprávy* byla vydána i druhá řada *Dokumenty* a třetí řada *Studia*.

Do sborníků přispívali významní historici, publicisté, novináři i pamětníci. Zejména na začátku se slibně rozvíjela i spolupráce se Svazem protifašistických bojovníků a s jeho historickými skupinami. Soubor sborníků představuje mimořádně cenný historický materiál, jenž je trvalým dokumentem bez ohledu na to, že vlastní *Trilogie* nevyšla. Všechny příspěvky ve sbornících byly svědomitě prodiskutovány a považovány za základ k chystanému komplexnímu dílu o čs. odboji.

Nejvýznamnějším a nejviditelnějším činem Výboru bylo vydání publikace *Odboj a revoluce 1938-1945* (Naše vojsko 1965) s podtitulem *Nástin dějin čs. odboje*. Mezi historiky se zkráceně této práci říkalo maketa. Autorský kolektiv, v němž byli všichni představitelé Výboru, vedl Oldřich Janeček. Jak bylo na samém začátku poznamenáno, celý kolektiv všechny problémy i publikaci jako celek mnohokrát probíral a svědomitě prodiskutoval. Rada historiků poskytla nepublikované materiály jako F. Beer, M. Broft, J. Tesař, M. Moulis aj.

V úvodu se zdůrazňovalo, že autoři přistoupili k práci s vědomím velké odpovědnosti. Dosavadní zobrazení neuspokojovalo a historiografie se konstituovala teprve nedávno, a to ještě za složitých podmínek dogmatických deformací, a navíc výzkum odboje

dlouho stagnoval. Tuto situaci nelze překonat naráz, historiografie může jen postupně pronikat k pravdě. Úvod dále zdůrazňoval, že postoj k vlastní minulosti bez pověr a iluzí nebývá ovšem populární. Nástin měl upozorňovat i na nedostatečně prozkoumané nebo nevyřešené problémy a na hlavní deformace v minulém pojetí.

Shodou okolností bylo vydání knihy *Odboj a revoluce* vyvrcholením publicistické práce Výboru. Vyšla v období 2. poloviny 60. let, kdy politické „tání“ umožnilo objasňovat otázky, k nimž za komunistické diktatury nebylo možno přikročit ani předtím, ani potom. Publikaci *Odboj a revoluce* lze označit za jedno ze stěžejních děl naší historiografie po roce 1945.

K vlastnímu zpracování je třeba poznamenat, že hlavním autorem byl Jan Křen. Napsal celý první díl *Poroba (1938-1941)* s řadou základních i objevných faktů a formulací a větší část druhého dílu *Světlo z východu (1941-1944)*. Z Křenova péra jsou i složité podkapitoly jako Česká kolaborace, Reakce mas, Slovensko pod hitlerovskou nadvládou, Rozvoj a obtíže slovenského odboje, Německá otázka a odsun atd.

V období konce 60. let vydali čeští historici celou řadu cenných populárně vědeckých knih, které byly velkým přínosem pro historiografii odboje a druhé světové války (J. Křen *Do emigrace, V emigraci*, Bartošek *Pražské povstání*, J. Doležal *Jediná cesta*, dva sborníky *Z bojů za svobodu*, kolektivní práce *Osvobození Československa* a sborník *Dějinná křižovatka* (SNP). Slibně se rozvíjela mezinárodní spolupráce, za zvláštní zmínku stojí mezinárodní konference v Bělehradě v roce 1966, zaměřená na srovnání odboje proti fašismu v Jugoslávii, Československu a Polsku.

Čeští a slovenští historici v převážné většině s velkým zadosťučiněním uvítali Pražské jaro a celý obrodný proces v roce 1968. Vlastní badatelská i publikační práce na *Trilogii* byla však odsunuta do pozadí, neboť řada historiků odboje se zapojila do politické práce hlavně jako poradci vedoucích představitelů obrodného procesu (Křen, Kural, Beer, Navrátil, Doležal aj.). Vlastní řízení Výboru pro dějiny převzal V. Kural, vědeckým tajemníkem se stal J. Novotný. V srpnu 1968 Výbor rezolutně odinítl sovětskou okupaci zvláštní rezolucí.

Po sovětské okupaci, a zejména v době „normalizace“ se stalinistický dogmatický směr v KSC postavil ostře proti historikům z Výboru pro dějiny. V. Král se postupně stal prominentním historikem normalizačního režimu. Byl iniciátorem perzekuce a mstil se bezohledně za to, že nebyl přizván k práci na *Trilogii*.

Historici, členové Výboru, byli vyloučeni z KSC, propuštěni ze zaměstnání, bylo jim zakázáno publikovat a směli být za-

montováni jen jako manuálně pracující a za nejnižší mzdy. Většina
ních se mohla uplatnit jen jako čerpači vody v podniku Vodní
stavby. Státní bezpečnost je trvale sledovala a šikanovala.

Listopad 1989 přinesl konečně obrat a rehabilitaci. Bohužel ne
všichni se jí dočkali - předčasně zemřel J. Novotný a J. Doležal,
jedni z nejnadanějších a nejpracovitějších. V listopadových dnech
roku 1989 zde aktivně pracovali členové bývalého Výboru pro
dělny národně osvobozenického boje - Jan Křen, který byl před-
sedou komise, a Václav Kural.

Témata odboje za druhé světové války ustoupila opět do po-
zadí aktuálním otázkám. Do popředí se dostalo pravdivé
zobrazení událostí v letech 1968 a 1969, témata ze sovětské oku-
pace, života emigrace a česko-německých styků. Poslední pro-
blematice se věnoval J. Křen (*Konfliktní společenství Češi
a Němci 1870-1918*). V. Kural vydal *Konflikt místo společenství
(1918-1938)* a *Místo společenství konflikt (1939-1989)*. Mladý historik
T. Staněk se zabývá poválečným obdobím, odsunem
Němců a německou menšinou v českých zemích po roce 1948.

J. Křen převzal předsednictví čs.-německé komise historiků. Tato
komise po roce 1989 zorganizovala čtyři vědecké konference, by-
lo vydáno několik sborníků, a zejména se obnovilo historické bá-
dání. Ale hlavní úkol, který si Výbor pro dějiny začátkem šedesá-
tých let předsevzal, splněn nebyl. Již hotový rukopis I. dílu *Trilogie*
nemohl vyjít. Jiné, především ekonomické důvody znemožnily vy-
dání tohoto pozoruhodného a záslužného díla po roce 1989.
Někteří historikové přešli k jiným tématům, jiní s přibývajícím le-
ty vědecké bádání opustili. Stojí za zmínku, že bezprostředně po
roce 1969 se podařilo O. Janečkovi a dalším propášovat některé
myšlenky a stati z I. dílu *Trilogie* do příprav prvního dílu pamě-
ti Ludvíka Svobody *Cestami života*, jehož další vydání bylo nor-
malizačním režimem zakázáno a autoři pronásledováni.

Dnes se na Výbor díváme s odstupem více než 30 let. A právě
tento odstup nám umožňuje objektivní hodnocení. Nikdy předtím
ani potom česká moderní historiografie nedosáhla takového nadše-
ného vzepětí, nikdy nebylo k tak velkému tématu přikročeno s ta-
kovou vážností a naléhavostí, v takovém rozsahu a na tak vysoké
vědecké úrovni. Navíc za neustálého zápasu s dogmatickými sil-
mi ve vedení KSČ, jež se všemožně bránily proti všemu novému,
co je ohrožovalo. Nesmiřitelný postup vedení KSČ v době norma-
lizace zůstane svědectvím nejen bezohledné perzekuce samotných
historiků sdružených kolem Výboru pro dějiny národně osvoboze-
neického boje, ale i vůle J. Křena a širokého okruhu jeho spolupra-
covníků, kteří se jí svou prací snažili čelit.